

ARNDT MAGYAR UTAZÁSA 1798-BAN.¹

II.

POZSONYTÓL PEST-BUDÁIG — A KÉT VÁROS — A BŐSÉG FÖLDJE.

Másnap korán a hajón kellett lenniük és némelyek bizony épp annyira lógatták fejüket, amennyire táncoló és éneklő kedvükben voltak az este. Hat órákor indult már a hajó; a társaság únott volt s a reggel hideg. Nyolc órákor Áradt nagy harangozást csapott az üvegeken és poharakon a reggelihez; ez győzött a kedvetlenségen. Még Bécsben jól ellátták magukat sonkával, füstölt nyelvvel, olasz kolbászokkal, sajtokkal, sörrel-borxal a hosszú hajóútra s így felfrissülve hősiesen kitarítottak estig.

Lassan haladt a hajó a széles folyamágóban, sík vidékek mentén, kellemes szigetek közt kanyarogva. Csak ritkán találkoztak lófogatokkal, mélyek hajókat vontattak; gyakrabban a két part között mozgó kisebb-nagyobb csónakokkal. A mezőkön szép nyájak legelésztek; a falvak vidáman integtek fehérre meszelt házaikkal, bár a tetők szakadozottak voltak s a házak, istállók, csűrök igen kicsinyek. Még sok gabona feküdt kinn a földeken, a behordott termés pedig a házak körül állott.

Délig kinn a fedélzeten játszottak, tréfálkoztak, utóbb pedig a hőség elől a hajó belsejébe menekültek. Kevesebben voltak, mint Pozsonyig, de azért odabenn sem lehetett soká kibírni a fülledt levegő és a zsidók gyülekezete miatt. Ezek nagy muzsikálást csaptak dudáikkal, cimbalmukkal, sőt énekeltek is hozzá. Az utasok eleinte mulattak nyivakoló énekükön, de végül már nem bírták ki; a zsidóiskolák szokásos utánzása meg sem közelítette azt a lármát, mit idegenszerű hangokon, csak rövid szünetekkel, kitarító dühvei végbevittek. Áradt egyébiránt nem valami különös rokonszenwel emlékezik meg a magyarországi zsidókról, kiknek II. József nagyobb szabadságot adott, mint amilyent Poroszországban élveztek. Bizonyára nagyobb volt itt szerepük, mint Németországban; Schwartner statisztikája szerint Magyarország 7—8 millió lakosságából 1785-ben 75.000 volt a zsidó, a következő húsz év alatt 50.000-rel nőtt számuk.

Sokat mulattak egy bécsi házaspáron. „A legigazibb bécsi fajta. Egy ily példányt szeretnék mutatónak küldeni valahová, mert igazibbat a közönséges bécsi népből aligha lehet találni. Az úr kicsiny, kényelmes, kövérkés volt, fekete selyem nadrágban, barna kabátban, mit a hőségben rendszerint levetett magáról. Lépdelése, mint minden mozdulata, a legnagyobb kényelmességet mutatta. Kövér nyakon telehold arc, melyből többnyire félig lehunytt szempár kukucsált elő. Az élet minden kifejezése a telíttség és emyedség zsírja alá volt temetve s a társaság felé legföljebb a sajnálat egy-egy pislantását küldte, mint aki az egyedüli boldog ember e világon. Neje hosszúlábú nyájas teremtés, széles arcvonásokkal, ajkakkal, mik legalább annyit voltak nyitva, mint csukva. Igen fesztelenül érezte magát, mélyen keblei alatt szellőzködött a hőségben, a legfurább helyzetekben ült s hevert,

¹ Lásd Magyar Szemle I, 427—432.

bár minden szándékosság és veszedelem nélkül. E finom házaspár többnyire a fedélzeten üldögélt és a gyámoltalan kövérségnek sok vesződésébe került, míg a letelepedéshez szükséges vánkosokat és takarókat mind előápelte. Aztán megindult a becézgetés, csókolódzás, oly ellenszenvesen, mint amilyenek maguk a figurák voltak. Váltakozva ettek vagy ittak; minden félórában kalács vagy sült csirke jelent meg újjaik között s egymásnak adogatták a borosüveget. Evés-ivás után az úr fejét kedvesének ölébe hajtván, horkolásnak adta magát. A spektakulum betetőzésére gyakran félórákig nézték egymást végtelen gyöngéd szemekkel s végül egymás ajkára nyomták a gyöngédség pecsétjét. Milyen visszatásítótá válhat ellenszenves és ostoba embereknél a legkellemesebb dolog is! Bár mások szerelmeskedésének látványában sincs sok épületes. Minthogy az életben a kellemetlennel mindig hamarabb találkozunk újra az ember, mint a kellemessel, így mi is több alkalommal viszontláttuk Budán és Pesten e gyatra személyeket, ahol már igen kicsinósítva és feldíszítve büszkélkedtek.”

Így hja le Arndt a bécsi átlagembert, ő maga igen jól érezte magát Bécsben, tetszett neki a bécsi kedélyesség, de a népet nyájnak látta, mely apró Ösztönei után indul, minden magasabb s erőteljesebb lendület nélkül. A magyar fajtáról ilyen hangon sohasem beszélt.

Pedig a hajón igen sok volt a plebs: kézművesek, katonák, hímzárók. Többnyire jó, becsületes népségnek látja őket Arndt s hamarosan barátságot is köt velük. Szükség esetén ezek ültek az evezőkhöz, ingyen utazás fejében.

A hajón a fokormányos parancsnokolt, derék, komoly tekintetű férfiú, herkulusi szép és ügyes testtel. Értett a jóízű tréfához is, az ugrathatók ugratásához, de a mellett mindig szíves volt és szolgálatkész. Jóindulatú és vidám fickó egy Dániel nevű társa is, kivel legtöbb dolguk volt az utasoknak, mert ő kezelte a hajón csapraütött hordókat.

Az utasok között volt egy vegyész, vagy polihisztor; más szó nem akad egyhamar a tolira. „Oly ember, ki önmaga bálványimádója lett saját vakondtúrásán és a bölcseséget mint sült kolbászt ejtegette ki száján: nagy politikus, és nem kicsiny tudósa az orvosi tudománynak sem, háború és béke minden dolgaiban egyaránt járatos, egyszóval mindazon tulajdonságok birtokosa, mikkel a régi időkben az erényekkel teljes férfit szokták elképzelni. Sorban beszédbe elegyedtünk vele, vagyis inkább ő okvetetlenkedett mindenbe belé, de végül is csak bosszankodni lehetett rajta, úgy-hogy fura bölcseségével egyedül maradt. Kiszorítottuk minden jó pozíciójából a nők és leányok körül is, pedig szívesen tett-vett körülünk és így később csak fölénnyel mosollyal nézte, amint az ifjúság e könnyű szárnyasok körül zümmögött.”

A régi idők magyar ezermesterének típusára lehet tán ismerni e leírásban.

Érdekes alaknak tűnt még fel a hajón egy öreg kapitány is, magas természetével, erős arcvonásaival, miket himlőhelyek mellett több kardvágás nyoma tett még jellegzetesebbé. De nem bizonyult közlékeny embernek, csak néha hümmögött egyet-egyét mások beszédére, bár azért szerény és szíves volt mindenkivel szemben.

Közlékenyebb volt egy idősebb katonapap. A Bánát még alig ismert síkságairól származott és Arndtnak sokat mesélt az ottani életéről, a végtelen legelőkről, megszámlálhatlan nyájokról s pásztorokról. Akkor még e vidékeket a töröktől az európai közösség számára újonnan elhódított területnek lehetett tekinteni. Nagy vadásztettekről, rablókkal vívott csatáiról is beszélt a pap. Arndtnak tetszett; legalább nem képmutató. Úgy negyvenöt év körül lehetett, de már hófehér hajjal, tüzes arccal, mely pírját bizonyára inkább a borospohámak, mint a tintatartónak köszönte. Magyar csizma, hosszú szürke nadrág, fekete, végiggombolt széles kabát, fölötte szürke köpeny,

nagy, háromszögletű kalap, baloldalt csüngő aranyzsinórral. Így festett a műveltségtől távoleső délmagyar síkságok katonapapja.

Egy sváb család is utazott a hajón, a Bánátba készülvén. Egy a számtalan idegen telepítvényesek közül, kiket az osztrák kormány akkoriban nagy tömegben hívott be hozzánk. E család a konstanzi tó mellől jött és aranyhegyekről álmodozott. „Egyik nagyobb fiukat megkérdeztem, hová mennek: „a Paradicsomba!“ felelte. Adná az Ég! E svábok az utolsó háborúk óta igen nagy számban utaznak le a Dunán; a gonosz háború bizony számos ember csöndes fészket rendíti meg.“ Pedig tudjuk, hogy ez időben már nem voltak a visszahódított területek oly kincsesbányái a telepéseknek, mint pár évtizeddel előbb; nem lehetett már minden évben más földet használni, viszont az okszerű gazdálkodás sok kelléke hiányzott még.

Sok rokonszenvvel szól Arndt egy művelt magyar házaspárról, „Szonda vagy Sonntag“ nevűről, mely külföldről hazafelé, Erdélybe igyekezett. A férfi sokat utazott az európai országokban s most holland nőt visz feleségül haza kicsiny birtokára. A szegény ördögnek podagrája van, párnákon kell feküdnie, de azért mindig vidám és tréfára kapható. Az asszony karcsú szókeség, okos szeméből pajkos báj sugárzik. Ura mellett éjjelnappal kitart s ezért az egész társaság nagyrebcsüli. Velük lehet legjobban megbeszélni mindent, csevegni és ítélni az utazó közönség fölött.

Volt ott még a szóra érdemesek között egy elzászi nő, kinek zárkózottsága nem mutatta a franciát; egy-két egész jelentéktelen elegáns zsidó, valamint egy ifjú kalandor, ki Monsieur Phillippe-nek nevezette magát s aki valószínűleg szintén zsidó volt.

Ezzel le is zárul a kép, mit Magyarországon hosszabb társas utazások közönségéről festhetett akkor az ember.

Győr tornyait csak messziről mutogatták az utasoknak. Éjszakára Komárommal szemben a balparton kötött ki a hajó.

Arndték elől a falu egyetlen korcsmájában minden szállást lefoglaltak a fürgébb útítársak, kik közé a tunya bécsi házaspár is tartozott, de kárpótolta őket a mulatság, mit a korcsmában folyó parasztvigalom látványossága nyújtott.

„Féltucat cigány sívító muzsikája mellett folyt a tánc; közben egyikük-másikuk saját cigánytáncukat is bemutatta. A magyar paraszttáncban van valami különösen nemzeti, mondhatni keleti jelleg. Lassú léptekkel lábújjhegyen haladnak a párok előre, a nők közben kétszeres sebességgel rövid fordulókra perdülnek. A közös megállónál több ugrás következik magasan a levegőbe s úgy itt, mint a lassú lépteknél, pengve ütnek össze a férfiak sarkantyúikat, a nők pedig, kiknek hajfonata hosszan röpdös utánuk, a keblükön csörgő pénzdarabokra ütnek. Látni kell e táncot, hogy valóban el legyen ragadtatva tőle az ember. Az arcok legmélyebb komolysága, a test kemény, dacos tartása, az ügyes mozgás a sarkantyús, nehéz csizmákban, mert ez a tánc-ornátus, mi nélkül alig táncol a magyar, a sarkantyúpengés csodálatos üteme és egysége, mindez valami egészen újszerű hatással volt reánk, kik csak a mi bolondos ugrálásaink sekélyes majmoskodásaihoz és enyelgéseikhez szoktunk hozzá. Egészen más volt a cigányok tánca; igazi vadak tánca a leggyorsabb ütemben, a párok folytonos keringésével, gyors összefonódással és kibontakozással, a legszörnyűbb ugrásokkal és testficamításokkal. A barna népecske jellemét csodálatosan adta vissza tánca is.“

Jó ideig elnézelődtek itt; majd Komáromba akartak átkelni éjjeli szállásra, de nem lett volna érdemes, a hajó hajnalban készült már indulni. Rá kellett hát szánniok magukat, hogy a hajón töltsék az éjszakát. Ki hogy tudott, ágyat vetett magának, ládák, zsákokon, egymás fejénél-lábánál, ahogy a véletlen hozta. Egy-két fiatal nő is volt közöttük; azoknak az emlí-

tett szolgálatkész Dániel készített fekhelyet. Majd pedig sört és bort hordott körül s így folyt a fecsegés és tréfa, kísérteties történetek és kópéságok feltalálása, míg végre Dani gonosz mosollyal megjegyezte, hogy a világosság miatt így senki sem fog elaludni és eloltotta az egyetlen pislogó lámpást is. Reggel persze olyan képe volt a hajónak, mint valami megrohant tábornak. Emberek és tárgyak szétszórva, mindenki más helyen ült és hevert, mint ahová este feküdt. A fiatal nők pedig már az éjszaka a hajó ormára menekültek.

A következő nap fenyegetően forrónak ígérkezett s ígérétét be is váltotta. De a vidék mind romantikusabbnak mutatkozott s a fedélzeten tartotta az utasokat. így haladtak el Esztergom alatt, mely hegyek s szőlők között bájosan terül el; a Duna fölött hirtelen emelkedő hegyormon a várral: egykor valószínűleg tekintélyes erősség, de most még kellemesebb látvány, omladozó öreg tornyaival és falaival. A város különben füstös, zsindelellyel fedett házak sora.

Zivatar támadt és az égi tüzéség legszebb bombázása mellett úsztattak el Esztergom alatt, de félóra múlva mégis csak parthoz kellett állomok a vihar dől. Annál többet gyönyörködtek azután a zivatar elmúltával a mind változatosabb csodaszép vidékben, mely a Linz és Krems közötti Dunára emlékeztette Aradtot. Este Nagymarosnál kötöttek ki; az éjjeli szállással ismét elkéstek s csak szalma-fekhelyhez juthattak már a vendéglőben.

Még csak derengett másnap, mikor elúsztattak Visegrád vára alatt. Szellő nem lengett, hullám nem csobbant; a rózsaszínű hajnal egyre pirossabban terítette ki fátyolét a szőlőhegyek fölé. „Visegrád a legszebb hegyek egyikén felszik, miket életemben láttam s akkora kedvem jött megmászásához, hogy csaknem kiszálltam a hajóból s a többi négy mérföldet Pestig gyalog akartam volna megtenni, ha a csendes és párologó reggd izzó nappal nem fenyegetett volna. Nevezetes e régi vár, mert a régi időkben királyokat koronáztak ott s királyok laktak benne. Most a legszebb földi zugok egyike, egyedül s elhagyottan áll itten. A nap ragyogóan aranyozta meg tornyait, melyek most fészkei a sasoknak s búvóhelyei a baglyoknak és ölyveknek. A lőpor-korszak előtt igen erős vár lehetett, mert gyöngébb helyein falak futnak le a Dunáig, kicsiny tornyokkal megtűzdelve. Annál élénkebben gondolkoztam el most a magyarok régi napjain, mert tegnap volt Szent István napja, azaz a királynap, mit sok helyütt vidáman ülnék meg az országban, bár mi semmi nyomát sem láttuk ennek.“

Alacsonyabb dombok, balról messzi síkságok következtek ezután. Vácot messziről látták csak; elhaladtak Szentendre mellett, mit egészen rációk laknak. Egyik bájos sziget a másikat érte; a távolból látszott már Buda a Gellért-heggyel. Az izzó forróságban is kitartottak a fedélzeten, míg az ég szerencsét jósló mennydörgése között ki nem kötöttek útjuk végcéljánál: Pest városánál.

Déltájt érkeztek meg; tehát nem számítva a pozsonyi tartózkodást és az éjszakai megállásokat, három és fél nappali úttal hozta Őket a folyam árja Becstől idáig. Az öttagú társaság mindössze tizenegy osztrák forintot fizetett ez útért.

Elbúcsúztak a hajósoktól s azoktól, akiktől búcsúzni akartak és siettek szállást keresni és élvezni a szárazföld örömeit a két magyar városban.

*

Főhadiszállásukat az „Adler“-hez címzett pesti vendéglőben ütötték fel; bőségesen élvezett ebédek és vacsorák után, amelyekről az útleírás sohasem felejtkezik el említést tenni, ide tértek mindig nyugovóra. Útjaikra különben rendszerint a dunai hajóhídnál levő kávéházból indultak el, melynek nagyszabású és díszes voltát Arndt nem győzi eléggé dicsérni.

mint ahogyan más egykorú utazók is elismeréssel emlegetik. Sem Németországban, sem később Franciaországban nem látott oly szép és nagy kávéházakat, mint Pozsonyban és Pesten. E kávéház kitűnő helyen feküdt; a hidra nézett és a nagyszerű folyamra, a rajtuk nyüzsgő életre. Közönségét éppen ezért mindig változatosnak és mulatságosnak találta Arndt; tudjuk, más utazóknak is feltűnt az, hogy a nyugati szokással ellentétben, nálunk osztálykülönbség nélkül mindenki beülhetett a legjobb kávéházba is. A kávéház közelében négyszögű térségen kellemes sétány, több sor fával, padokkal, kicsiny bódékkal, melyek este ki vannak világítva és amelyekben fagyaltot, limonádét; gyümölcsöt, finom borokat és más frissítőket kaphatni.

Pest városa akkoriban Schwartner statisztikája szerint mintegy 30.000 lakost számlált; Buda 24.000-et. Külön városnak tekintve őket; Debrecen és Pozsony népesebb volt náluk. „Bár épp oly joggal lehetne egy városnak venni e kettőt, mint sok más hasonló folyótól elválasztott várost“ — mondja Áradt —, „de hát ha már éppen két városnak akarnak maradni, az én könnyű kis árnyképeimben is hadd vonuljanak el szépen külön egymásután.“

„Pest köralakban húzódik a Duna mellett; nyílt hely, falak nélkül, zsindelytetőkkel, görbe utcái rosszul kövezettek. Csak a Duna mellett és a Laudonról elnevezett nagy térség északi részén vannak jó, részben szép házak is, új ízlésben építve, cseréppel fedve. De azért nem tudnék említeni egy épületet még a nagyobbak közül sem, mit mesterműnek lehetne nevezni. A város közepén van az invalidusok nagy háza és a katonai kórház; ez évszázad közepének alkotása, tömegében egész tekintélyes, de inkább berendezése és tisztasága miatt méltó a dicsőre; továbbá egy egyházi szeminárium József idejéből, derék épület, mely azonban azóta ismét püspöki szeminárium lett. Ugyancsak Józseftől ered egy nagy négyszögletes hatalmas kaszárnya a város északkeleti részén, mely nem messze a Laudon-tértől és a nyári színháztól egészen szabadon áll. Még nincs egészen befejezve s most üres; a múlt háborúban francia hadifoglyokat helyeztek el benne, kiknek viselkedésével itt általában igen meg vannak elégedve. A keleti külvárosok egyikében van a háború alatt épült új kórház, mit e télen rendeztek és népesítettek be; rend, takarosság és finomság uralkodik benne, mint az az osztrák kormány minden közintézményénél tapasztalható. Nyílt térségen fekszik, ezeröttszáz beteg számára van berendezve. Nagy bámulatunkra és ijedtünkre hallottuk előljárójától, Höppner doktortól, hogy csupa venereás beteg tölti meg. Szerinte ez nagyon is általános baj errefelé; minden falunak, kunyhónak megvan már jelöltje e dicstelen helyekre. A legszegényebb és legeggyűbb családokban oly közönséges dolog ez és oly kevéssé megszégyenítő, hogy senki sem pironkodik megfertőzéséről beszélni. Talán a fürdők okai ennek, amiket itt közösen használnak? Az ember annyira nem szívesen hinne benne, hogy magában a népben megfészkelte magát a romlottság!“

HAJNAL ISTVÁN.

(Folytatjuk.)